

Gender and Power: An Analysis of Participatory Dominance Markers in Iranian Plays

Behzad Rahbar¹

Associate Professor, Department of Linguistics, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Abstract

This study evaluates real-life gender interactions through reconstructed environments in plays manifesting refined and thoughtful human interactions. More specifically, the study investigates the effect of gender on the production of linguistic factors of interruptions, overlapping, and tag questions as the main factors of participatory dominance in conversations. Gender is examined at two levels: the gender of the drama characters and the gender of the playwrights. Dialogues are compared in two periods before and after the 1979 revolution. The statistical population comprises all Iranian plays published in the last sixty years of Iran's dramatic literature, with a non-random sample of nine plays. Results show the frequency of interruptions among men is more than that of women, while the overlapping and the use of tag questions are far more common in women than in men. Playwrights' gender significantly affects the production of overlapping and tag questions but not the reproduction of interruptions. Among participatory dominance factors, pre-revolutionary works exhibit higher frequencies of interruptions and overlaps than post-revolutionary works. This research confirms the reproduction of gender in the discourse of men and women, revealing sexist components in Iranian dramatic literature. Findings benefit writers, social linguists, sociologists, and language planners by enhancing understanding of linguistic and conversational patterns, familiarity with power relations between the two sexes, and comprehension of language's societal functions.

Keywords: Dominance Theory, gender, overlap, speech interruption, tag questions.

1. behzadrahbar@atu.ac.ir (Corresponding Author)

How to cite: Rahbar, B. (2024). Gender and Power: An Analysis of Participatory Dominance Markers in Iranian Plays. *Language and Linguistics*, 20(40), 79- 106. doi: [10.30465/LSI.2024.49408.1771](https://doi.org/10.30465/LSI.2024.49408.1771)

1. Introduction

According to dominance theory (Lakoff, 1975), a specific feminine language style features indicators of uncertainty, difference, and lack of authority. This can be examined through communicative action analysis between speakers of both sexes within a language community. Focusing on participatory dominance (as opposed to sequential) among Persian speakers, we identify three key indicators: speech interruption, overlap, and tag questions. This study explores discourse differences between genders in Iranian dramatic literature through linguistic analysis of works from two historical periods, where power relations in discourse become particularly evident. Specifically, it investigates whether discourse differs based on participatory dominance indicators generally and specifically before/after the 1979 revolution, and how playwrights' gender influences character portrayal through these features.

2. Literature Review

Foundational research commenced in the 1970s with Lakoff's (1975) analysis of linguistic markers of indecisiveness, including tag questions and hesitations. Concurrently, Zimmerman and West (1975) identified gendered asymmetry patterns in public discourse, revealing that men accounted for 96% of interruptions while women produced 100% of overlaps. Subsequent investigations in the 1980s corroborated these disparities: Fishman (1980) and Smith (1985) quantified women's significantly higher usage of tag questions to sustain dialogue continuity, whereas Maynard (1986) pioneered cross-cultural examinations of overlap phenomena.

The 1990s witnessed further theoretical and empirical advancements. Spender (1990) conceptualized "male-engineered female silence" as a sociolinguistic mechanism, while Akins and Akins (1991) documented interruption patterns in academic contexts. James and Clark (1993) established interruption as a consistent male behavioral trait, a finding expanded by Hirshman (1994) in the first systematic taxonomy of gender-differentiated fillers and interruptions. Foley's (1994) research demonstrated male interruption efficacy even against female interlocutors of superior social status. Later, McFadden (1996) refined linguistic variable frameworks, and Foley (1997) and DeFrancisco (1998) independently validated gender—not social hierarchy—as the primary determinant of conversational power dynamics. Early 21st-century scholarship shifted

toward cross-cultural interpretations. Furo (2001) and Kajikawa et al. (2004) reported contradictory overlap patterns across societies, suggesting cultural moderation of previously universalized claims.

3. Method

The present study examined Iranian plays from the last sixty years as its population of interest. Due to the absence of a comprehensive catalog, challenges in accessing lesser-known texts, and the requirement for realist stylistic conventions, purposive non-random sampling was employed. The final sample comprised nine plays by distinct playwrights: three works by male authors from the pre-revolution period (Population 1: Gholam-Hossein Sāedi, Akbar Rādi, Bahram Beyzāi), three by post-revolution male authors (Population 2: Mohammad Charmshir, Mohammad Yaghoubi, Ali Nasirian), and three by post-revolution female authors (Population 3: Azam Rahmani Boroujerdi, Sepideh Khosrowjah, Chista Yasrebi). Works by pre-revolution female playwrights were excluded due to structural deficiencies, didactic/adaptive characteristics, or linguistically unsuitable dialects.

Selection criteria prioritized linguistic authenticity in dialogue construction over artistic reputation. All plays featured mixed-gender interactions except one exclusively female work (Yasrebi's *The Woman Who Arrived Last Summer*), included to examine gender-specific discourse patterns and statistically counterbalanced. Character age distributions were standardized across populations, and works were chosen based on critical consensus regarding their realistic portrayal of naturalistic colloquial speech.

Linguistic data encompassing participatory dominance markers were annotated and quantified by two independent linguists. Statistical analyses using SPSS v.22 determined gender-based differences in linguistic feature application, controlling for extraneous variables (age, education, residence) to isolate gender effects. Significance testing focused exclusively on gender-linguistic pattern correlations while maintaining covariate stability.

4. Results and Discussion

Data analysis revealed significant differences in the use of conversational dominance markers—specifically, speech interruption and overlap—between male and female characters across pre- and post-revolutionary Iranian dramatic literature, while tag questions showed no significant variation. This shift suggests an evolution in the representation of female

characters following the 1979 Revolution. Furthermore, comparative analysis of post-revolutionary playwrights indicated that author gender significantly influences character discourse: works by female playwrights featured higher frequencies of overlapping and tag questions, whereas those by male playwrights exhibited no significant divergence in speech interruption patterns. Overall, female characters employed overlapping speech in 76% of instances (versus 24% for males) and tag questions at a mean frequency of 69%, while male characters dominated speech interruption at 59.5%, confirming distinct gender-based discursive patterns. These findings align with universal sociolinguistic generalizations that frame speech interruption as a marker of masculine assertiveness and overlapping with supportive intent as a feminine trait (Holmes, 1995; Tannen, 1994), thereby evidencing entrenched gender ideologies within Iranian discourse. The attenuation of linguistic disparities in societies exhibiting greater social role flexibility (e.g., Scandinavian contexts) further corroborates the influence of power structures on discursive practices. Consequently, this study offers empirical groundwork for sociologists analyzing macro-social transformations, such as the 1979 Revolution, through micro-linguistic interactions. A key limitation, however, lies in the methodological reliance on quantitative metrics, which may constrain generalizability by overlooking qualitative dimensions of power negotiation and contextual nuances.

6. Conclusion

Iranian dramatic literature reflects the changes in power relations between genders after the revolution, and the author's gender affects the representation of discourse. Future research can provide a more comprehensive analysis by adding works by pre-revolutionary female playwrights and examining markers in speech and writing separately. The analytical framework proposed in this study can help critics and linguists identify 'stylistic sexism' based on objective linguistic components and open up horizons for interdisciplinary studies in sociology and linguistics.

جنسیت و قدرت:

تحلیل شاخص‌های تسلط مشارکتی در نمایشنامه‌های ایرانی

بهزاد رهبر دانشیار گروه زبان‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

پژوهش حاضر به ارزیابی برهم‌کنش‌های واقعی میان جنسیت‌های مختلف می‌پردازد و فضای بازسازی‌شده نمایشی را برمی‌گزیند که در آن برهم‌کنش‌های انسانی پالوده و اندیشیده، تجلی می‌یابد. هدف این پژوهش، بررسی تأثیر جنسیت بر تولید شاخص‌های زبانی قطع‌گفتار، همپوشی کلام و پرسش‌های ضمیمه‌ای به عنوان عوامل اصلی تسلط مشارکتی در گفت‌وگو است. جنسیت در دو سطح جنسیت شخصیت‌های نمایشی و نیز جنسیت نویسنده بررسی می‌شود. گفت‌وگوها نیز در دو مقطع پیش و پس از انقلاب با هم مقایسه می‌شوند. جامعه آماری این تحقیق تمام نمایشنامه‌های ایرانی چاپ‌شده شصت سال اخیر ادبیات نمایشی ایران و حجم نمونه عبارت است از نه نمایشنامه که به شیوه نمونه‌گیری غیر تصادفی انتخاب شده‌اند (آثاری از ساعدی، رادی، بیضایی، چرمشیر، یعقوبی، نصیریان، رحمان‌بروجردی، خسروجاه، یثربی). نتایج این پژوهش نشان می‌دهد فراوانی قطع‌گفتار در میان مردان بیش از زنان، و همپوشی کلام و به‌کارگیری پرسش‌های ضمیمه‌ای در زنان به مراتب بیشتر از مردان است. جنسیت نمایشنامه‌نویسان بر تولید دو شاخص همپوشی کلام و پرسش‌های ضمیمه‌ای تأثیر معناداری دارد اما بر بازتولید قطع‌گفتار تأثیری ندارد. از میان شاخص‌های تسلط مکالمه‌ای، فراوانی قطع‌گفتار و همپوشی کلام در آثار پیش از انقلاب، بیش از آثار پس از انقلاب بوده است. به طور کلی، این تحقیق بازتولید جنسیت در گفتمان زنان و مردان را تأیید می‌کند و نشان می‌دهد که گفتمان ادبیات نمایشی ایران حاوی مؤلفه‌های جنسیت‌گرا است. نتایج این پژوهش برای نویسندگان، زبان‌شناسان اجتماعی، جامعه‌شناسان و نیز برنامه‌ریزان زبانی در شناخت الگوهای زبانی و مکالمه‌ای و نیز آشنایی با پارادایم توزیع روابط قدرت بین دو جنس و در نهایت درک بهتر زبان و عملکرد آن در جامعه سودمند است.

کلیدواژه: پرسش‌های ضمیمه‌ای، جنسیت، قطع‌گفتار، نظریه تسلط، همپوشی کلام.

۱. مقدمه

زبان‌شناسی اجتماعی^۱ به مطالعه تنوع‌های زبانی در جامعه می‌پردازد. یکی از عوامل مهم، ایجاد تنوع زبانی، جنسیت^۲ است. جنسیت، عاملی اجتماعی است که تأثیر خود را بر زبان‌گویشوران اعمال می‌کند و باعث می‌شود که زبان‌گونه‌های جنسیتی^۳ ایجاد شوند. زبان‌گونه جنسیتی همان زبان زنانه و مردانه‌ای است که ویژگی‌های آن، در حوزه زبان‌شناسی اجتماعی بررسی می‌شود. تفاوت‌های گفتاری زنان و مردان در تمام زبان‌ها وجود دارد و حوزه‌های مختلف زبان را نیز پوشش می‌دهد. ترادگیل^۴ (۱۹۷۴: ۱۲۵) دلیل وجود تفاوت در گفتار زنان و مردان را احساس این دو گروه به کاربرد زبان‌گونه‌ای خاص، متناسب با جنس‌شان عنوان می‌کند و می‌افزاید این تناسب در اثر فشارهای مختلف اجتماعی تقویت و بر دو جنس تحمیل می‌شود. بر اساس نظریه تسلط^۵ (لیکاف^۶، ۱۹۷۵)، زنان جنس نشان‌دار^۷ محسوب می‌شوند. نقش تابع زنان در اجتماع اصلی‌ترین عامل تعیین‌کننده رفتار آنها است. بر این اساس، سبکی اختصاصی یا زبانی زنانه وجود دارد که شامل ویژگی‌های زبانی معینی است که حاکی از عدم اطمینان، متفاوت بودن و فقدان اقتدار است.

زن بودن بر اساس این نظریه برابر است با فاقد قدرت بودن. هر اثری در قالب این نظریه تلاشی است برای مطالعه نابرابری بین افراد دو جنس که واقعیت جامعه امروز است. این نابرابری شامل دو بخش است: نحوه برخورد زبان با زنان و آموزش زنان در چگونگی استفاده از زبان. یکی از راه‌های بررسی نظریه تسلط در یک جامعه زبانی، بررسی به کارگیری عوامل زبان زنانه در گفتار گویشوران آن جامعه است؛ یعنی بررسی منفرد و مجزا و بدون لحاظ کردن بافت گفت‌وگو و طرفین دخیل. راه دیگر شاید بررسی چگونگی عمل ارتباطی^۸ در میان گویشوران دو جنس در آن جامعه است یعنی تحلیل زبانی برهم‌کنش‌های کاربران زبان. تسلط مشارکتی و تسلط متوالی دو بخش عمل ارتباطی‌اند که در پژوهش حاضر ما به بررسی تسلط مشارکتی در میان گویشوران زبان فارسی می‌پردازیم.

شاخص‌های تسلط مشارکتی به سه گروه قطع‌گفتار، همپوشی کلام و پرسش‌های ضمیمه‌ای تقسیم می‌شوند. این تقسیم‌بندی، فی‌ذاته جهت‌گیری طرفین مکالمه را نسبت به مسأله قدرت

1. sociolinguistics

2. gender

3. genderlects

4. P. Trudgill

5. dominance theory

6. R. Lakoff

7. marked

8. communicational action

در گفت‌وگو مشخص می‌کند و میزان به‌کارگیری هر کدام از این دسته از شاخص‌ها، سخنگو را در یکی از دو گروه طالبان استیلا یا مشتاقان همدردی و همدلی قرار می‌دهد که معمولاً، به طور سنتی و بر اساس نظریه تسلط لیکاف (۱۹۷۵)، مردان بیشتر از گروه نخست‌اند و زنان از گروه دوم.

پژوهش حاضر بر روی تفاوت‌های گفتمانی بین دو جنس بر اساس تسلط مشارکتی در حوزه ادبیات نمایشی تمرکز دارد. در واقع، نگاه رایج به زنان و مردان در جامعه کنونی ایران از طریق واکاوی زبانی در آثار نمایشی دو دوره (به اعتبار تاریخی) از ادبیات نمایشی ایران انجام می‌گیرد. سیطره روابط قدرت در گفتمان در نمونه‌های بازسازی‌شده زبانی (ادبیات نمایشی) بارزتر می‌باشند.

ایجاد ارتباط بین گفتمان‌های مردانه و زنانه در ادبیات نمایشی ایران و مختصات فردی و اجتماعی افراد در دنیای واقع، ما را در استخراج نگرش کلی حاکم بر جامعه در دوره‌های مختلف زمانی در مورد جنسیت یاری خواهد رساند.

آنچه پژوهشگر را بر آن داشت که متون نمایشی را به عنوان داده‌های اصلی انتخاب کند، تلاش نمایشنامه‌نویس برای تطابق با جهان واقع و نظارتی هوشمندانه بر زبان اثر و طراحی آگاهانه گفتگوها در یک اثر نمایشی است.

پژوهش حاضر درصدد است به سه پرسش زیر پاسخ دهد:

۱. آیا گفتمان زنانه و مردانه در ادبیات نمایشی ایران براساس شاخص‌های تسلط مشارکتی پیش و پس از انقلاب متفاوت است؟
۲. آیا جنسیت نمایشنامه‌نویسان بر نوع نگاه آنها به شخصیت‌های نمایشنامه براساس شاخص‌های تسلط مشارکتی تأثیر دارد؟
۳. آیا گفتمان زنانه و مردانه در ادبیات نمایشی ایران براساس شاخص‌های تسلط مشارکتی متفاوت است؟

۲. پیشینه تحقیق

برخی معتقدند اولین کاری که در آن به مکالمات دو جنس، ضبط این مکالمات و بررسی تفاوت در کاربرد واژگان، چگونگی پاسخ دهی، به جریان انداختن مکالمه، تقویت یا قطع مکالمه و میزان شرکت در مکالمه و به‌کارگیری ضمایر اول شخص و سوم شخص پرداخته شده، توسط هیرشمن^۱ انجام شده‌است. تفاوت‌هایی که هیرشمن بیان می‌کند از این قرار است: تفاوت در

1. L. Hirshman

بسامد استفاده از پرکننده‌ها^۱، تفاوت در بسامد استفاده از پاسخ‌های تأییدکننده، تفاوت در پایه قرار دادن نظر شخصی در مکالمات و در نهایت، تفاوت در میزان قطع مکالمه، چه آن دسته که ناموفق می‌ماند و چه آن دسته که طرف مقابل را وادار به سکوت می‌کند(هیرشمن، ۱۹۹۴: ۳۴۸).

در مطالعاتی که دربارهٔ مسألهٔ قدرت در زبان انجام شده عوامل زبانی متعددی به عنوان شاخص معرفی شده‌اند. از جمله عوامل عدم قاطعیت و قدرت که بسیاری از محققان در معتبر دانستن آن‌ها اتفاق نظر دارند می‌توان به عوامل تردید و پرسش‌های ضمیمه‌ای اشاره کرد. مک‌فادین^۲ (۱۹۹۶) به مطالعهٔ اثرات جنسیت‌گوينده و طرف مقابل او در تولید گفتار عاری از قدرت در بافت دانشجوی/استاد پرداخته است و علاوه بر پرسش‌های ضمیمه‌ای به بررسی درنگ^۳ در گفتار، تکرار قسمتی از گفتار و نیز عوامل تعلیق پرداخته است (مک‌فادین، ۱۹۹۶: ۳۵۳-۳۶۷). به این عوامل در مطالعات انجام شده توسط آبار و آتکینز^۴ (۱۹۸۰) و لیکاف (۱۹۷۵) نیز اشاره شده‌است.

یکی از پژوهش‌های مشهور در مورد تفاوت‌های زبان و جنسیت مربوط می‌شود به اینکه مردان گفتار زنان را قطع می‌کنند. میزان دفعاتی که مردان گفتار زنان را قطع می‌کنند بیش از میزان دفعاتی است که گفتار مردان دیگر را قطع می‌کنند و از میزان دفعاتی که زنان گفتار مردان را قطع می‌کنند بسیار بیشتر است. همچنین از تعداد دفعاتی که زنان گفتار سایر زنان را قطع می‌کنند نیز بیشتر است (کاتز^۵، ۱۹۹۳ و جیمز و کلارک^۶، ۱۹۹۳). از این یافته که مردان گفتار زنان را بسیار قطع می‌کنند اینچنین استنباط می‌شود که مردان طوری عمل می‌کنند گویی از حق بیشتری برای صحبت کردن نسبت به زنان در محیط‌های مختلط برخوردارند و زنان نیز طوری عمل می‌کنند گویی از حق کمتری برای صحبت کردن نسبت به مردان برخوردارند (طبیعتاً قطع گفتار به تضييع نوبت دیگران منتج می‌شود).

پژوهش در این حوزه همچنین نشان داده است که زنان در محیط‌های تک‌جنسی زنانه احتمال همپوشی با گفتار فرد دیگری را بیشتر دارند تا مردان در محیط‌های تک‌جنسی مردانه. این همپوشی با قطع گفتار تفاوت دارد زیرا در همپوشی دو نفر یا بیشتر به طور همزمان در یک موضوع واحد حرف می‌زنند بدون اینکه هیچ‌کدام این احساس را داشته باشند که حق صحبت کردن آنها تضييع شده است. اغلب از این داده‌ها برای این بحث استفاده می‌شود که زنان بیش

1. filler

2. R. G. McFadyen

3. pause

4. W. M. O'Barr and B. K. Atkins

5. J. Coates

6. D. James and S. Clarke

از مردان به «همیاری»^۱ و همکاری در مکالمه تمایل دارند؛ درحالی که شاید میزان صمیمیتی که همپوشی در گفتار ایجاد می‌کند برای مردان آزاردهنده باشد (توماس و وراینگ^۲، ۲۰۰۱: ۷۷ - ۷۶).

برخی پژوهش‌ها به مقایسه نسبت همپوشی در مکالمه‌های دو زبان مختلف پرداخته‌اند (مینارد^۳، ۱۹۸۶) و گاهی این مقایسه‌ها نتایج کاملاً متناقضی به دست داده‌اند؛ مثلاً کاجیکاوا، آمانو و کوندو^۴ (۲۰۰۴) به مقایسه همپوشی در ژاپنی و انگلیسی پرداخته‌اند و بیان می‌کنند که همپوشی در مکالمه‌های ژاپنی‌ها بسیار بیشتر از همپوشی در زبان انگلیسی است و در نقطه مقابل، فورو^۵ (۲۰۰۱) ضمن بررسی نوبت‌گیری در انگلیسی و ژاپنی، همپوشی در انگلیسی را بیش از ژاپنی می‌داند. در مورد قطع گفتار نیز، گاهی پژوهشگران به نتایج کاملاً متناقض دست یافته‌اند (آندرسون و لیپر^۶، ۱۹۹۸؛ جیمز و کلارک، ۱۹۹۳) اما به نظر می‌رسد که بیشتر، مردان گفتار زنان را قطع می‌کنند.

همپوشی، قطع گفتار و نوبت‌گیری در تحلیل مکالمه مفاهیمی نزدیک به هم و مرتبط‌اند. دونکن^۷ (۱۹۷۲) و سکس، شگلوف و جفرسون^۸ (۱۹۷۴) به تحلیل ساختار نوبت‌گیری^۹ پرداخته‌اند. فورو (۲۰۰۱) معتقد است که قطع گفتار و همپوشی از نظر کارکرد با هم متفاوت‌اند. زیمرمن و وست^{۱۰} (۱۹۷۵) قطع گفتار را در مقایسه با همپوشی طولانی‌تر و دارای نفوذی عمیق‌تر می‌دانند. بنت^{۱۱} (۱۹۸۱) معتقد است که قطع گفتار به درک مشارکان گفتگو اشاره دارد در حالیکه همپوشی اساساً اصطلاحی توصیفی است. اما با وجود اینکه همپوشی و قطع گفتار متفاوت‌اند اما بسیار به هم مرتبط‌اند. تانن^{۱۲} (۱۹۹۳) به گونه‌ای از همپوشی اشاره می‌کند که در ماهیت، کاملاً با قطع گفتار تفاوت دارد یعنی همپوشی به منظور حمایت و بیان اشتیاق به مشارکت در گفت‌وگو.

زیمرمن و وست (۱۹۷۵) مکالمه‌هایی را در محیط‌های مختلط در اماکن عمومی مختلف بین آشنایان ضبط کردند و به بررسی قطع گفتار و همپوشی در محیط‌های تک‌جنسی و مختلط

-
1. cooperation
 2. L. Thomas and S. Wareing
 3. S. K. Maynard
 4. S. Kajikawa, S. Amano, T. Kondo
 5. H. Furo
 6. K. J. Anderson and C. Leaper
 7. S. Duncan
 8. H. Sacks, E. Schegloff and G. Jefferson
 9. turn-taking
 10. D. H. Zimmerman and C. West
 11. A. Bennett
 12. D. Tannen

پرداختند. آنان همپوشی را اشتباه در زمان‌بندی در نوبت سخنگوی بعدی می‌دانند اما قطع گفتار اعتراض عمدی گوینده‌ای است که برای مطالبه حق سخن گفتن خود اقدام می‌کند. آنان به تفاوت آشکاری در الگوهای قطع و همپوشی در محیط‌های تک‌جنسی در مقابل این الگو در محیط‌های مختلط پی بردند. در مکالمه‌های محیط‌های تک‌جنسی، تعداد قطع‌ها و همپوشی‌ها بین سخنگویان زبان بدون توجه به جنسیت آنها، تقریباً مساوی بود. اما در محیط‌های مختلط ۹۶ درصد قطع گفتارها مربوط به مردان و فقط ۴ درصد آنها مربوط به زنان بود. همچنین ۱۰۰٪ همپوشی‌ها مربوط به زنان بود. بدین ترتیب، پژوهش آنها «عدم تقارن» در توزیع حق سخن گفتن در مکالمات را ثابت کرد. احتمال اینکه مردان حق تکلم را از زنان بگیرند بسیار بیشتر از همین احتمال برای زنان است. با کنترل کاملی که مردان بر فرایند بسط مکالمه اعمال کردند، تسلط مردان بایستی اساس هنجارهای مکالمه قلمداد شود.

جالب‌تر این است که «قدرت» مکالمه‌ای بیشتر در مردان، حتی در بافت‌هایی که هم‌صحبت مؤنث آنها «جایگاه اجتماعی»^۱ بالاتری دارد نیز ظاهر می‌شود و وودز^۲ (۱۹۸۸)، به نقل از فولی^۳، (۱۹۹۴: ۲۹۴) مکالمه‌های سه‌گانه‌ای را در یک محل کار ضبط کرده‌است که زنان و مردان فرودست^۴ و فرادست^۵ در این مکالمه‌ها شرکت دارند. وی دریافت که جنسیت، مهم‌ترین عامل تعیین‌کننده رفتار زبانی است که از جایگاه اجتماعی هم‌مهم‌تر است. با توجه به الگوهای قطع گفتار، احتمال این که افراد دارای جایگاه اجتماعی بالاتر موفق به قطع سخن دیگران شوند (یعنی نوبت صحبت کردن را به دست بیاورند یا موضوع گفتگو را عوض کنند و غیره) از همین احتمال برای هم‌صحبت‌های دارای جایگاه اجتماعی پایین‌تر، بیشتر است. اما مردان دارای جایگاه اجتماعی پایین‌تر، معمولاً در قطع گفتار یک گوینده زن دارای جایگاه اجتماعی بالاتر، باز هم موفق‌اند. هنگامی که جایگاه اجتماعی بالا و جنسیت مذکر با یکدیگر توأم می‌شوند، تسلط مردان در مکالمه کاملاً چشمگیر است و مردان بدون توجه به جایگاه اجتماعی، در دراختیار گرفتن و نگه داشتن نوبت گفتگو از زنان موفق‌ترند (فولی، ۱۹۹۷: ۹۵-۲۹۴).

سپندر^۶ (۱۹۹۰) معتقد است که مردان سکوت زنان را طراحی می‌کنند. وی می‌گوید هر زنی که تلاش کند تا کلام یک مرد را قطع کند، زنی بی‌ادب، سلیطه و سلطه‌جو تلقی می‌شود.

-
1. status
 2. N. Woods
 3. W. A. Foley
 4. subordinate
 5. supervisor
 6. D. Spender

پژوهش اکینز و اکینز^۱ بر روی دانشجویان یک دانشکده در جلسه‌ای انجام گرفت. آنها دریافتند که مردان نوبت‌های بیشتری برای صحبت کردن دارند و بیشتر قطع‌کننده گفتارند و کمتر گفتارشان قطع می‌شود (گیتنز^۲، ۱۹۹۱).

پژوهش دی‌فرانسیسکو^۳ (۱۹۹۸) بر روی زن و شوهرها در محیط‌های مختلط نشان داد که مردان بیش از زنان گفتار طرف مقابل را قطع می‌کنند و از پاسخ‌گویی امتناع می‌ورزند.

فیشمن^۴ (۱۹۸۰) نشان می‌دهد که زنان از پرسش‌های ضمیمه‌ای بیشتر استفاده می‌کنند و اصولاً هر نوع سؤالی را بیشتر می‌پرسند. او بر این باور است که زیاد پرسیدن خانم‌ها را می‌توان نشانه‌ای از تمایل آن‌ها به حفظ مداوم گفت‌وگو دانست (فیشمن، ۱۹۸۰: ۱۲۷-۱۳۲).

اسمیت^۵ (۱۹۸۵) به این نتیجه می‌رسد که زنان تمایل بیشتری به استفاده از جملات سؤالی و نیز پرسش‌های ضمیمه‌ای دارند (اسمیت، ۱۹۸۵: ۷۹-۸۰).

۳. چارچوب نظری

اصطلاح تسلط مشارکتی^۶ در چارچوب نظریه تسلط به تمایل یک گوینده به کنترل مشارکت گوینده دیگر در تعامل به وسیله محدود کردن حقوق صحبت کردن وی مشخصاً از طریق قطع گفتار و همپوشی اشاره دارد. پس از پژوهش‌های زیمرمن و وست (۱۹۷۵) و وست و زیمرمن (۱۹۸۳) معمولاً قطع گفتار را بدین صورت تعریف می‌کنیم: هنگامی که سخنگوی دوم در وسط کلام سخنگوی اول شروع به صحبت کردن می‌کند و گفته‌هایش در راستای تکمیل دیدگاه فرد اول نیست، گفتار همزمانی حاصل می‌شود و قطع گفتار صورت می‌گیرد. اما همپوشی، گفتار همزمانی است که در آن گوینده دوم در راستای گفتار گوینده اول یا بسیار نزدیک به جایگاه انتقال نوبت مربوط، شروع به صحبت کردن می‌کند. قطع گفتار اغلب، تخطی از قاعده نوبت‌گیری (نوبت گفتار مفهومی است مرتبط با تسلط متوالی^۷) قلمداد می‌شود. در حالی که همپوشی در جایگاه معقول و موجه برای تغییر گوینده کلام روی می‌دهد. شباهت قطع گفتار و همپوشی در این است که هر دوی آن‌ها ممکن است بر حقوق مشارکتی گوینده دیگر تأثیر بگذارند. از آنجاییکه پرسش‌های ضمیمه‌ای نیز جزء عوامل تعیین‌کننده در مشارکت طرفین گفت‌وگو می‌باشند، صرف نظر از کارکردهای آنها، ذیل مفهوم تسلط مشارکتی مورد بررسی قرار می‌گیرند.

1. J. Eakins and F. Eakins

2. S. Githens

3. V. L. De Francisco

4. P. Fishman

5. P. Smith

6. participatory dominance

7. sequational dominance

۱-۳ قطع گفتار

قطع گفتار موفق هنگامی است که یکی از طرفین در میان حرف دیگری صحبت کرده و اجازه نمی‌دهد وی حرفش را تمام کند و همچنان به حرفش ادامه می‌دهد تا نفر اول سکوت کند. زیمرمن و وست، قطع گفتار را این چنین تعریف می‌کنند: «ایجاد مزاحمت در گفتار گوینده، پیش از اتمام بیان آخرین سازه واژگانی که همان مرز پایانی جمله است» (زیمرمن و وست، ۱۹۷۵: ۱۱۴). معمولاً انتظار می‌رود که مردان بیش از زنان از قطع گفتار استفاده کنند.

قطع گفتار را تنها زمانی شاخص تسلط می‌دانیم که گوینده دوم در به‌دست آوردن نوبت سخن گفتن موفق باشد و گوینده اول نوبت سخن گفتن را رها کند. با استفاده از مفهوم عمل کنترل‌کننده اگر شخص در به‌دست آوردن رشته کلام موفق باشد و گوینده نخست را به‌طور موفقیت‌آمیز کنار زند، وی عمل کنترل‌کننده را در مشارکت با موفقیت اجرا کرده‌است (PSCA = «عمل کنترل‌کننده مشارکتی موفق»^۱). اما اگر فردی که کلام گوینده نخست را قطع می‌کند یا با آن همپوشی ایجاد می‌کند یا پیشنهاد تکمیلی ارائه می‌دهد خود مجبور شود نوبت سخن گفتن را رها کند، در این صورت با PACA = «عمل کنترل‌کننده مشارکتی ناموفق»^۲ مواجهیم و PACA تسلط مشارکتی محسوب نمی‌شود.

۲-۳ همپوشی

همپوشی کلام، گفتار همزمانی است که برای حمایت، تأیید یا تکمیل صحبت طرف مقابل مطرح می‌شود. زیمرمن و وست در تعریف همپوشی می‌گویند: «همپوشی، گفتار همزمانی است که در آن گوینده دوم ضمن حرف زدن گوینده اول شروع به حرف زدن می‌کند و کلام گوینده اول در شرف قطع شدن است (فقط در مرز کلمات پایانی)» (زیمرمن و وست، ۱۹۷۵: ۱۱۴). معمولاً به دلیل تمایل بالاتر زنان به ایفای نقش همدلانه در گفتار، انتظار می‌رود که زنان بیش از مردان از همپوشی کلام استفاده کنند.

تانن (۱۹۹۰) ویژگی حمایتی زنان را در گفتار مورد ارزیابی قرار داده و با اصطلاح «همپوشی یاری‌بخش»^۳ از آن یاد می‌کند. برخی پژوهشگران به ارزیابی نظریه همپوشی یاری‌بخش پرداخته و وجود یک احساس نهفته سخن گفتن را دلیل همپوشی‌های یاری‌بخش دانسته‌اند. گیتنز (۱۹۹۱) معتقد است که این احساس نهفته اغلب در نوارهای ضبط‌شده، غیرمسموع است اما به هنگام حضور در جلسات، مشهود است. گاهی گوینده دوم تلاش می‌کند تا جمله گوینده‌ی اول را کامل کند. ممکن است تکمیل جمله گوینده اول توسط مخاطب کاملاً درست نباشد

1. Participatory Successful Controlling Action (=PSCA)

2. Participatory Attempted Controlling Action (=PACA)

3. cooperative overlap

بلکه صرفاً مطرح کردن ایده‌های مرتبط با جمله‌گوینده اول باشد. وی یکی از نتایج یا تأثیرات جانبی همپوشی یاری‌بخش را درجه بالای درگیر شدن طرفین در مکالمه می‌داند. وی در پژوهش خود به این نتیجه می‌رسد که میزان احساس نهفته برای صحبت کردن در محیط زنانه بیش از محیط مردانه است و میزان این احساس در محیط مختلط حتی از محیط تک‌جنسی زنانه نیز بیشتر است. اما این احساس الزاماً با موضوع گفتگو مرتبط نیست. تانن در مورد همپوشی یاری‌بخش معتقد است که «اظهارات درونه‌ای»^۱ یا «بحث هم‌زمان»^۲ معمولاً درباره یک موضوع واحد است که پژوهش گیتنز (۱۹۹۱) نیز این مطلب اخیر را تأیید می‌کند.

۳-۳ پرسش‌های ضمیمه‌ای

پرسش ضمیمه‌ای زمانی مورد استفاده قرار می‌گیرد که فرد به صحت و سقم آن چه می‌گوید یقین ندارد. این ساختار راه فرار را پیش روی مخاطب قرار می‌دهد و او را وادار می‌کند که از نقطه‌نظرهای گوینده تبعیت کند. کاربرد چنین جملاتی به گوینده این امکان را می‌دهد که خود را درگیر نکند و با این وسیله از برخورد و تصادم با مخاطب خویش در امان باشد. با این عمل گوینده عدم اطمینان به خود را نیز ابراز می‌کند و منتظر تأیید طرف مقابل است. ابراز این جملات ممکن است گویای این مطلب باشد که گوینده خود استعداد بیان عقیده شخصی خود را ندارد (لیکاف، ۱۹۷۵: ۵۳). نمونه‌هایی از این پرسش‌ها عبارتند از: «نه؟»، «نیست؟»، «اینطور؟»، «اینطور نیست؟»، «مگه نه؟» و....

۴. روش تحقیق

پژوهش حاضر به اعتبار نوع، پژوهشی در حوزه سبک‌شناسی جنسیتی^۳ محسوب می‌شود. ره‌گیری شیوه‌هایی که متن به رمزگذاری جنسیت می‌پردازد هدف غایی سبک‌شناسی جنسیتی است (میلز^۴، ۱۹۹۵: ۸). در واقع در این مقاله ما به رمزگشایی نمایش جنسیت در درون متن‌های نمایشی می‌پردازیم صرف نظر از اینکه رمزگذاری صورت گرفته توسط نمایشنامه‌نویسان احتمالاً آگاهانه نبوده است و اتفاقاً نکته کلیدی این پژوهش همین است. چراکه هرچه رمزگذاری اولیه ناآگاهانه‌تر بوده باشد، شباهت بافت نمایشی به گفتمان حاکم بر جامعه پررنگ‌تر خواهد بود و پژوهشگر حوزه زبان‌شناسی اجتماعی با داده‌های زبانی واقعی‌تر سر و کار خواهد داشت.

1. inserted comment
2. simultaneous discussion
3. gender stylistics
4. S. Mills

منظور از ادبیات نمایشی (دراماتیک) در این پژوهش، متون نمایشی است نه اجرای نمایش. مسلماً دستورات صحنه (نور، دکور، افکت، طرح لباس و...) نیز به عنوان عناصر تأثیرگذار در شکل‌گیری گفتمان صحنه‌ای جزء متن نمایشی محسوب می‌شود.

در پژوهش حاضر از روش محاسبه کمی عوامل زبانی تسلط مشارکتی و بررسی همبستگی آنها با متغیر اصلی جنسیت استفاده شده است. داده‌های اثر از جنس زبانی‌اند و عواملی نظیر سن، محل زندگی و میزان تحصیلات ثابت‌اند و متغیر محسوب نمی‌شوند. متغیر اصلی، جنسیت است. در این پژوهش سه جامعه مختلف مورد بررسی قرار می‌گیرد: جامعه (۱) مربوط به نمایشنامه‌های دوره پیش از انقلاب است و جنسیت نمایشنامه‌نویسان مرد است. جامعه (۲) مربوط به نمایشنامه‌های دوره پس از انقلاب است که توسط نمایشنامه‌نویسان مرد نوشته شده‌اند. جامعه (۳) آثار نمایشنامه‌نویسان زن پس از انقلاب را در بر می‌گیرد. جدول ۱ مشخصات سه جامعه مورد بررسی در پژوهش حاضر را تدقیق می‌کند.

جدول ۱ مشخصات جوامع سه‌گانه پژوهش

متغیر اجتماعی انقلاب	متغیر جنسیت نمایشنامه‌نویس		دوره پیش از انقلاب	دوره پس از انقلاب
	مؤنث	مذکر		
جامعه (۱)	✓	✓		
جامعه (۲)		✓	✓	
جامعه (۳)			✓	✓

جامعه آماری این تحقیق متشکل از تمام نمایشنامه‌های ایرانی شصت سال اخیر ادبیات نمایشی ایران است. برای انتخاب حجم نمونه، روش نمونه‌گیری غیرتصادفی^۱ را برگزیدیم. علت این انتخاب این بود که اولاً فهرستی از تمام نمایشنامه‌های نمایشنامه‌نویسان ادبیات نمایشی ایران در دسترس نبود. دوم، در صورت در دسترس بودن چنین فهرستی باید به طبقه‌بندی تمام آثار و جدا کردن نمایشنامه‌هایی که به سبک واقع‌گرایی (رئالیسم) نوشته شده بودند می‌پرداختیم که این کار مستلزم مطالعه و جمع‌آوری طیف گسترده‌ای از متون نمایشی بود و سوم، دسترسی به بسیاری از متون نمایشی به ویژه آثار نمایشنامه‌نویسانی که چندان مطرح و شناخته شده نبودند بسیار دشوار بود. بر این اساس، پژوهشگر اقدام به تهیه فهرستی بسیار مختصر از نمایشنامه‌نویسان ادبیات نمایشی ایران نمود.

این انتخاب، انتخابی مبتنی بر زبان آثار بود نه اهمیت و اعتبار نمایشنامه‌نویسان. بدیهی است حضور نمایشنامه‌نویسی خاص در این فهرست به منزله اعتبار هنری والای وی نبوده است

1. non-random sampling

کما اینکه در گروه زنان نمایشنامه‌نویس پس از انقلاب، افراد شاخصی حضور داشتند که می‌توانستند در این فهرست باشند اما از نظر گونهٔ زبانی به‌کاررفته در آثارشان، برای پژوهش حاضر مناسب تشخیص داده نشدند. از سوی دیگر ممکن است از نظر سبکی، محتمل باشد که برخی از نمایشنامه‌نویسان از برخی از شاخص‌های اثر حاضر بیشتر بهره ببرند. اتفاقاً از گنجاندن عامدانهٔ آثار آنها در حجم نمونه پرهیز شده است چراکه هدف، دستیابی به گونهٔ زبانی محاوره‌ای مناسب در هر کدام از گروه‌های سه‌گانهٔ تحقیق حاضر است نه جستجوی شاخص‌های زبانی خاص در آثار نمایشنامه‌نویسان ایران. بر این اساس، نه نمایشنامه‌نویس انتخاب شد: ساعدی، رادی، بیضایی، چرمشیر، یعقوبی، نصیریان، رحمان بروجرودی، خسروجاه، یثربی.

گام بعدی انتخاب یکی از آثار از میان آثار نمایشی یک نمایشنامه‌نویس بود. در این مورد با مراجعه به نقدهایی که در مورد نمایشنامه‌نویسان وجود داشت یکی از آثار واقع‌گرای نمایشنامه‌نویسان انتخاب شده است. از هر نمایشنامه‌نویس تنها یک اثر انتخاب شده است. تلاش بر آن بوده است که نمایشنامه‌ای که انتخاب می‌شود حتماً دارای شخصیت‌های زن و مرد باشد یعنی محیط نمایشنامه محیط مختلط^۱ باشد نه تک‌جنسی^۲. به استثنای یکی از آثار که محیط در آن تک‌جنسی زنانه است در هر کدام از هشت نمایشنامهٔ دیگر، هر سه محیط تک‌جنسی زنانه، تک‌جنسی مردانه و مختلط وجود دارد. دلیل انتخاب محیط تک‌جنسی زنانه برای یکی از آثار، ارزیابی سبک نگارشی زنانه به قلم نمایشنامه‌نویس زن است. بدیهی است در محاسبهٔ تعداد شاخص‌های زبانی گروهی که این نمایشنامه در آن حضور داشته است از تکنیک تعدیل^۳ استفاده شده است. در انتخاب نمایشنامه‌ها اهمیت و اعتبار نمایشنامه در کارنامه هنری هنرمند هیچ اهمیتی نداشته است. سن شخصیت‌های نمایشنامه در انتخاب آنها دخیل نمی‌باشد اما شخصیت‌های کل نه متن نمایشی طوری توزیع شده‌اند که در گروه‌های سه‌گانهٔ مرد پیش از انقلاب، مرد پس از انقلاب و زن پس از انقلاب از توزیع یکسانی از نظر سن برخوردار باشند. انتخاب بر اساس تعداد شخصیت‌های یک نمایشنامه صورت نگرفته است زیرا ممکن است تعداد شخصیت‌های نمایشنامه‌ای چندین برابر تعداد شخصیت‌های اثر دیگری باشد. در این موارد برای محاسبهٔ تعداد شاخص‌های زبانی، تعداد نوبت‌های گفتار هر کدام از شخصیت‌های نمایشی مدنظر بوده است.

در نهایت، پس از مطالعه و بررسی تعداد بسیار زیادی از متون نمایشی تعداد نه اثر از نه نمایشنامه‌نویس انتخاب شدند. حجم نمونه را در این پژوهش ۹ نمایشنامه تشکیل دادند که از

1. cross-sex society
2. single-sex society
3. adjustment

این تعداد ۳ مورد آن را نمایشنامه‌نویسان پیش از انقلاب و ۶ مورد آن را نمایشنامه‌نویسان پس از انقلاب تشکیل می‌دهند. البته در جمع‌آوری داده‌ها، علاوه بر جنسیت کاراکترهای زن و مرد نمایشنامه، جنسیت نمایشنامه‌نویس نیز حائز اهمیت است. از تعداد ۶ نمایشنامه مربوط به دوران پس از انقلاب ۳ مورد آنها توسط زنان نمایشنامه‌نویس و ۳ مورد دیگر توسط مردان نمایشنامه‌نویس نوشته شده است.

نکته مهم در مورد این جدول این است که در ستون مربوط به نمایشنامه‌نویسان زن پیش از انقلاب، نمایشنامه‌ای حضور ندارد. برای این ستون نمایشنامه‌نویسانی نظیر پری آقابایف، تاج‌ماه آفاق الدوله، ساری امانی، مرسده کروبیان، عصمت صفوی، صدیقه دولت آبادی، ماه طلعت پسیان، مورین امیر، فریده فرجام، خجسته کیا، مهین تجدد (جهانبگلو)، شهرو خردمند، تهمینه میرمیرانی، اختر راستکار، نسرين پاک‌خو و... وجود داشتند اما به دلیل ضعف ساختاری نمایشنامه‌های این نویسندگان و آموزشی یا اقتباسی بودن آثارشان (و نیز در برخی موارد، گونه زبانی تاریخی آثارشان) موارد مناسبی برای پژوهش حاضر محسوب نمی‌شدند. لذا پژوهشگر از گنجاندن نمونه پژوهشی مربوط به نمایشنامه‌نویسان زن پیش از انقلاب صرف نظر کرد.

جدول ۲ سه دوره مدنظر این پژوهش و نمایشنامه‌نویسان و نمایشنامه‌های انتخاب شده را نشان می‌دهد.

جدول ۲ حجم نمونه پژوهش به تفکیک جامعه پژوهشی

سال نگارش اثر	نمایشنامه	نمایشنامه‌نویس	آثار انتخاب شده جنسیت و دوره زمانی	نمونه
۱۳۴۹	وای بر مغلوب	غلامحسین ساعدی	مرد پیش از انقلاب	نمونه (۱)
۱۳۵۷	آهسته با گل سرخ	اکبر رادی		
۱۳۴۵	دنیای مطبوعاتی آقای اسراری	بهرام بیضایی		
۱۳۷۶	رضا موتوری	محمد چرمشیر	مرد پس از انقلاب	نمونه (۲)
۱۳۷۷	زمستان ۶۶	محمد یعقوبی		
۱۳۸۳	آدم خوابش می‌گیره	علی نصیریان		
۱۳۶۹	پرنده های شط	اعظم رحمان بروجردی	زن پس از انقلاب	نمونه (۳)
۱۳۷۹	آغاز فصلی سرد	سپیده خسروجاه		
۱۳۸۶	زنی که تابستان گذشته رسید	چیستا یثربی		

در گردآوری داده‌ها و تعیین و شمارش دقیق آنها، دو زبان‌شناس همکار به عنوان ارزیاب به پژوهشگر کمک کرده‌اند. برای تعیین معنادار بودن/نبودن تفاوت‌های میان کاربرد شاخص‌ها توسط زنان و مردان، از آزمون‌های آماری و نرم افزار SPSS (نسخه ۲۲) استفاده شد.

۵. تحلیل داده‌ها

می‌توان گفت که قطع گفتار، ویژگی نظام سلطه‌گر و ستیزه‌جو است و همپوشی کلام، ویژگی بارز نظام همدلی و همدردی.

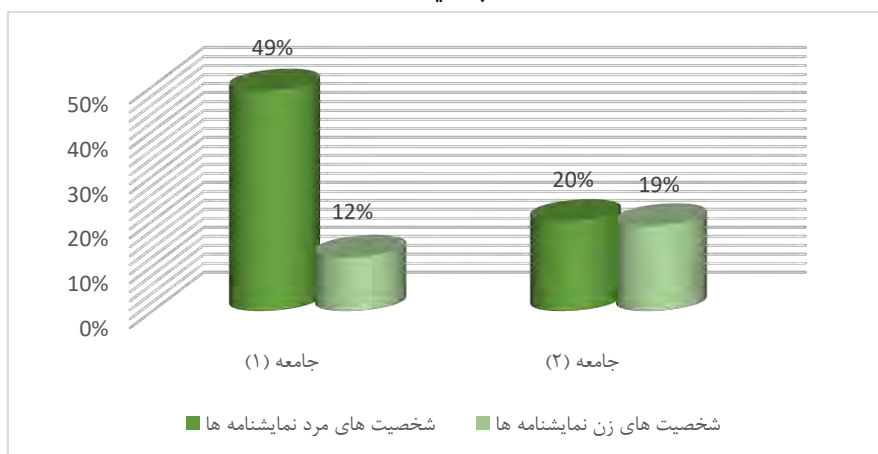
۵-۱ پرسش نخست پژوهش

برای پاسخ دادن به پرسش نخست، شاخص‌های سبکی جنسیتی تسلط مشارکتی (قطع، همپوشی و پرسش‌های ضمیمه‌ای) در گفتگوهای شخصیت‌های زن و مرد ادبیات نمایشی ایران را در دو جامعه پیش و پس از انقلاب با یکدیگر مقایسه می‌کنیم. لازم به ذکر است که تمام آثاری که توسط نمایشنامه‌نویسان مرد نوشته شده بود در دو دوره زمانی پیش و پس از انقلاب با هم مقایسه می‌شوند (مقایسه جامعه پژوهشی ۱ و ۲).

۵-۱-۱ قطع گفتار

نمودار ۱ به مقایسه درصد به کارگیری قطع در دو دوره پیش و پس از انقلاب می‌پردازد.

نمودار ۱ مقایسه درصد قطع گفتار در میان نمایشنامه‌نویسان مرد پیش و پس از انقلاب به تفکیک جنسیت

پیش از مقایسه درصد قطع گفتار، نمونه‌ای از قطع گفتار در نمایشنامه‌های ایرانی را ذکر می‌کنیم:

علی: ببین، تو الان داری گیر می‌دی. داری ...
 ناهید: یعنی چه؟ من فقط می‌خوام ...
 علی: من هنوز حرفم تموم نشد. هنوز حرفم ...
 ناهید: خیلی خب، چی می‌خوای بگی؟
 علی: من فقط گفتم یکی رو که داشت گریه می‌کرد سوار کردم، اما تو ...
 ناهید: این رو به یکی بگو که تو رو شناسه. تو مخصوصاً این حرف ...
 علی: (در میان حرف ناهید) من هنوز حرفم تموم نشده ...
 ناهید: تو مخصوصاً ماجرای اون زن رو تعریف کردی که من حسودی کنم.
 (زمستان ۶۶)

در این مثال، شاهد ۶ قطع گفتار هستیم که نمایشنامه‌نویس، فقط در مورد یکی از آنها، توضیح ارائه داده است (در میان حرف ناهید).

با توجه به این نمودار، ۳۱٪ کل قطع گفتارهای اعمال‌شده پیش و پس از انقلاب در آثار نمایشی، توسط زنان تولید شده و ۶۹٪ این مقدار توسط مردان تولید شده است. بیشترین درصد قطع گفتار، مربوط به شخصیت‌های مرد نمایشنامه‌های پیش از انقلاب است. در ستون پس از انقلاب، شاهد اعمال تعداد قطع گفتارهای تقریباً مساوی از سوی شخصیت‌های زن و مرد نمایشنامه‌ها می‌باشیم که این مسأله تسلط مشارکتی بالای زنان را نسبت به آثار پیش از انقلاب نشان می‌دهد. به‌طور کلی، قطع گفتار به عنوان یک شاخص سبکی جنسیتی که ویژگی نظام سلطه و ضد اصول دموکراتیک گفت‌وگو است در آثار پس از انقلاب به نسبت آثار پیش از انقلاب کاهش یافته است (مجموع قطع گفتار زنان و مردان پس از انقلاب ۳۹٪ کل قطع گفتارهای پیش و پس از انقلاب است) اما افزایش درصد قطع گفتار زنان پس از انقلاب به نسبت زنان پیش از انقلاب نیز نشانه تغییر الگوهای گفت‌وگو در این دوره جدید است.

۲-۱-۵ همپوشی کلام

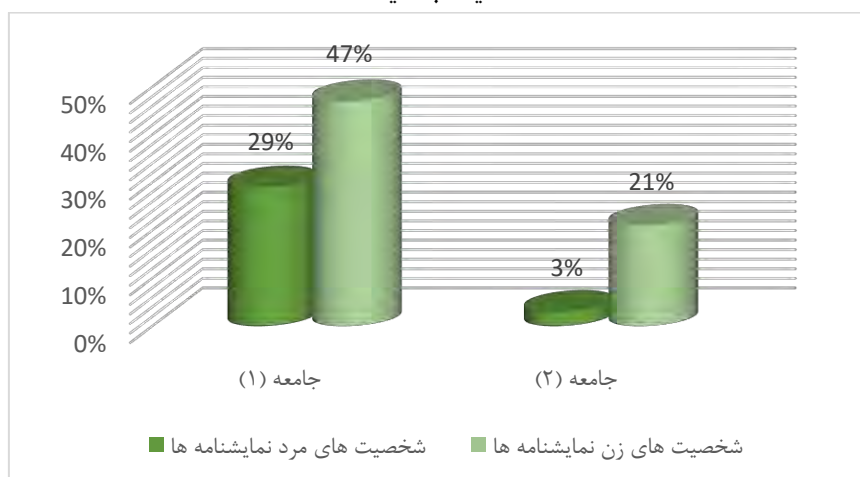
همپوشی کلام، دومین شاخص تعاملی موردبررسی در این پژوهش است که در واقع شاخص منفی برای تسلط مشارکتی محسوب می‌شود. همپوشی کلام، نافی سلطه کلامی است و تلویحاً توزیع عادلانه و مسالمت‌آمیز فرایند بی‌رحم قدرت را نشان می‌دهد. مطمئناً بافت گفت‌وگوها و هم‌گویی‌های یک نمایشنامه در بروز همپوشی‌های کلامی تأثیرگذار است و به عنوان یک

شاخص تعاملی زبانی با سایر شاخص‌های این گروه در ارتباط تنگاتنگ است. در اینجا، به نمونه‌ای از همپوشی در نمایشنامه‌های ایرانی اشاره می‌کنیم:

شیرزاد: تعطیل یه شماره ...

مدیر: باعث می‌شه که رقبا حتم کنند که عقب افتاده‌ایم و نمی‌رسیم. (دنای مطبوعاتی آقای اسراری)

نمودار ۲ مقایسه درصد همپوشی کلام در میان نمایشنامه‌نویسان مرد پیش و پس از انقلاب به تفکیک جنسیت

بر اساس نمودار ۲ که درصد همپوشی کلام را در دو دوره پیش و پس از انقلاب نشان می‌دهد، میزان کل همپوشی در آثار نمایشی پیش از انقلاب بیش از ۳ برابر کل همپوشی‌های پس از انقلاب است. این مسأله شاید از نظر جامعه‌شناسی زبان حائز اهمیت باشد زیرا تغییر ساختار همدردی و همدلی را در جامعه پس از انقلاب نشان می‌دهد. در هر دو دوره میزان همپوشی کلام شخصیت‌های زن بیش از شخصیت‌های مرد است. اما این نسبت در میان نمایشنامه‌نویسان پس از انقلاب بسیار چشمگیر است (نسبت همپوشی‌های زنان به مردان، ۷ به ۱ است). مقایسه این نمودار با نمودار ۱ نشان می‌دهد که کاربرد قطع و همپوشی با متغیر جنسیت رابطه معکوس دارد بدین معنا که در ستونی که شاهد کاربرد زیاد همپوشی هستیم، قطع گفتار پایین‌تری دیده می‌شود.

۳-۱-۵ پرسش‌های ضمیمه‌ای

شاخص‌هایی مانند واکنش‌های تأکیدکنندهٔ زبانی، نقش‌های حمایتی کلامی و پرسش‌های ضمیمه‌ای جزء شاخص‌هایی هستند که یا بازخوردی از رفتار زبانی طرف مقابل گفت‌وگو می‌باشند یا در جستجوی یک بازخورد مشخص می‌باشند لذا این گروه را بخاطر سروکار داشتن با بازخورد کلام، شاخص‌های بازخوردی می‌نامیم. در این پژوهش از میان شاخص‌های سه‌گانه‌ای که پیشتر برشمردیم، پرسش‌های ضمیمه‌ای را مورد بررسی قرار داده‌ایم. اساساً پرسش‌های ضمیمه‌ای به دو گروه پرسش‌های ضمیمه‌ای گوینده-محور و پرسش‌های ضمیمه‌ای شنونده-محور تقسیم می‌شوند. پرسش‌های ضمیمه‌ای شنونده-محور، کاربرد ارتباطی دارند و نقش تسهیل‌کنندگی یا ملایم کردن گفتار را بر عهده دارند و پرسش‌های ضمیمه‌ای گوینده-محور جزء عوامل تردید محسوب می‌شوند. در اینجا، دو نمونه از پرسش‌های ضمیمه‌ای ذکر می‌شود:

عکاس: لبخند. لبخند

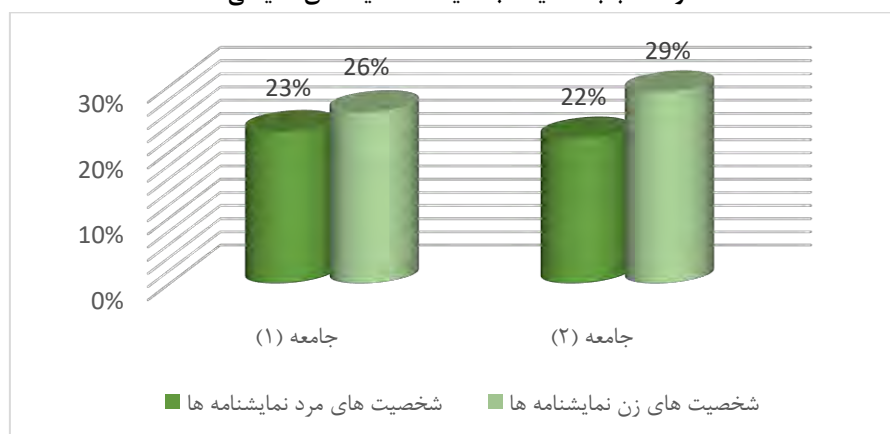
خانم محمدی: این عکس جاویدان می‌شه؛ نه آقای افشارپور؟ (دنیای مطبوعاتی آقای اسراری)

ناهدید: تلفن کرد مامان. من دل‌م نیومد از خواب بیدارت کنم. ناصر تلفن کرد، مگه نه علی؟
علی: آره. من به ناهید گفتم بیدارتون کنه، امّا ناهید گفت بهتره استراحت کنین. (زمستان ۶۶)

اما در پژوهش حاضر، تمام پرسش‌های ضمیمه‌ای بدون در لحاظ کردن شنونده یا گوینده محور بودن آنها در نظر گرفته شده است.

بر اساس نمودار ۳ تغییرات بارزی پس از انقلاب در میزان کاربرد پرسش‌های ضمیمه‌ای صورت نگرفته است. توزیع این شاخص در دو دورهٔ زمانی پیش و پس از انقلاب تقریباً برابر است (۴۹٪، ۵۱٪). اما در هر دو دوره، میزان به‌کارگیری پرسش‌های ضمیمه‌ای توسط شخصیت‌های زن نمایشنامه‌ها بیشتر از شخصیت‌های مرد بوده است. مقایسهٔ این نمودار با نمودارهای ۱ و ۲ نشان می‌دهد که پرسش‌های ضمیمه‌ای به عنوان یک شاخص تعاملی زبانی با همپوشی کلام کاملاً همسو است و طبیعتاً با ستون‌های قطع گفتار رابطهٔ عکس دارد.

نمودار ۳ مقایسه درصد به کارگیری پرسش‌های ضمیمه‌ای در میان نمایشنامه‌نویسان مرد پیش و پس از انقلاب به تفکیک جنسیت شخصیت‌های نمایشی

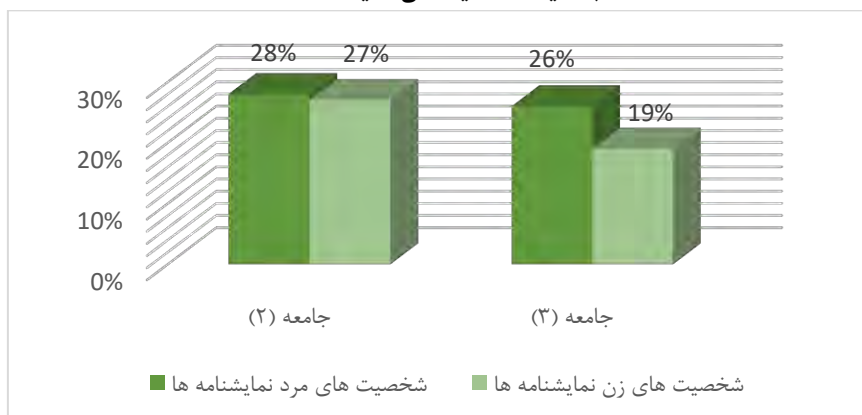
۵-۲ پرسش دوم پژوهش

برای پاسخ دادن به پرسش دوم، شاخص‌های سبکی-جنسیتی تسلط مشارکتی در گفت‌وگوهای شخصیت‌های مرد نمایشنامه‌هایی که توسط دو جامعه مردان نمایشنامه‌نویس پس از انقلاب (جامعه ۲) و جامعه زنان نمایشنامه‌نویس پس از انقلاب (جامعه ۳) تولید شده‌اند را با یکدیگر مقایسه می‌کنیم.

۵-۲-۱ قطع گفتار

مقایسه آثار نمایشی زنان و مردان نمایشنامه‌نویس پس از انقلاب در نمودار ۴ تفاوت چشمگیری را نشان نمی‌دهد. تنها نکته این نمودار این است که زنان نمایشنامه‌نویس از تعداد قطع گفتارهای بیشتری برای شخصیت‌های مرد به نسبت شخصیت‌های زن استفاده کرده‌اند. درحالی‌که تعداد قطع گفتارها برای شخصیت‌های زن و مرد در آثار مردان نمایشنامه‌نویس تقریباً برابر است. آیا زنان نمایشنامه‌نویس بیش از مردان به کلیشه‌های جنسیتی و تبعیض‌های زبانی بر ضد زنان پایبندند؟ یا اینکه قطع گفتار بیشتر مردان در آثار نمایشنامه‌نویسان زن، بیان نابرابری اجتماعی و بازتاب آن در گفت‌وگوهای نمایشی توسط زنان نمایشنامه‌نویس محسوب می‌شود؟ تبیین این اختلاف نیازمند تحلیل در حوزه اجتماعی است و بازنمود زبانی شاخص سبکی-جنسیتی قطع گفتار در تولیدات نمایشنامه‌نویسان زن این واقعیت را بازتاب می‌دهد که شخصیت‌های زن آثار نمایشی آنها به نسبت مردان از قدرت پایین‌تری برخوردارند.

نمودار ۴ مقایسه درصد قطع گفتار در میان نمایشنامه‌نویسان زن و مرد پس از انقلاب به تفکیک جنسیت شخصیت‌های نمایشنامه‌ها

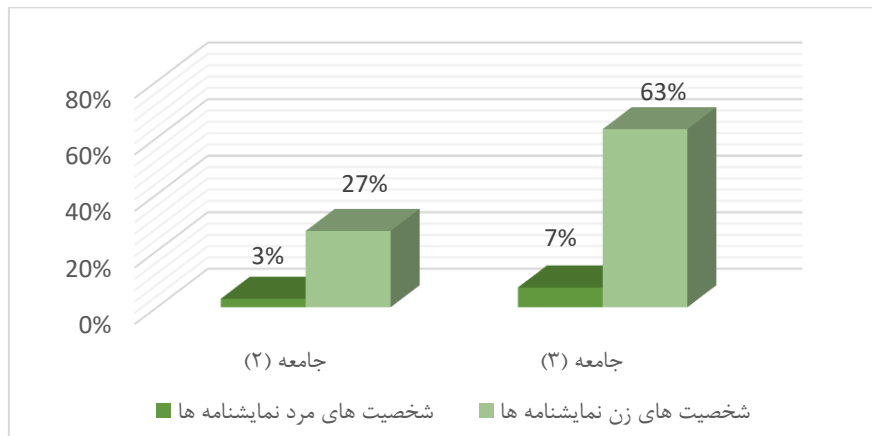

۲-۲-۵ همپوشی کلام

نمودار ۵ توزیع کاملاً نابرابر این شاخص زبانی تسلط مشارکتی را در میان نمایشنامه‌نویسان زن و مرد ادبیات نمایشی پس از انقلاب نشان می‌دهد. تنها ۳۰٪ مجموع همپوشی‌ها مربوط به نمایشنامه‌نویسان مرد است و ۷۰٪ مربوط به نمایشنامه‌نویسان زن. در هر دو گروه، درصد بسیار بالای همپوشی را برای زنان شاهد هستیم. در هر دو گروه، درصد همپوشی کلام در میان شخصیت‌های زن دقیقاً ۹ برابر درصد همپوشی کلام در میان شخصیت‌های مرد است و این مسأله ما را به سوی این استنتاج سوق می‌دهد که همپوشی کلام، یک شاخص تعاملی زبانی است که تسلط مشارکتی را خنثی کرده و کاملاً وابسته به جنس مؤنث است. نمایشنامه‌نویسان زن و مرد متفقاً آن را ویژگی زنانه قلمداد کرده‌اند. تعداد کل همپوشی‌های زنانه در هر دو جامعه ۹۰ درصد کل همپوشی‌ها را نشان می‌دهد و تعداد همپوشی‌های مردانه فقط ۱۰ درصد کل همپوشی‌ها را تشکیل می‌دهد. تعداد همپوشی‌های زنانه در میان نمایشنامه‌نویسان زن بیش از دو برابر این تولیدات در میان نمایشنامه‌نویسان مرد است. آیا این مسأله از شناخت دقیق‌تر زنان از محیط‌های زبانی تک‌جنس زنانه حکایت دارد؟

مقایسه این نمودار با نمودار ۴ باز هم تعمیم کلی تناقض کامل دو شاخص قطع و همپوشی را تأیید می‌کند. هر چند اختلاف بین ستون‌های مربوط به زنان و مردان در مورد قطع گفتار به اندازه اختلاف بین ستون‌ها در مورد همپوشی بارز نیست، اما این دو نمودار ارتباط بین دو شاخص اصلی تسلط مشارکتی را به خوبی نشان می‌دهند.

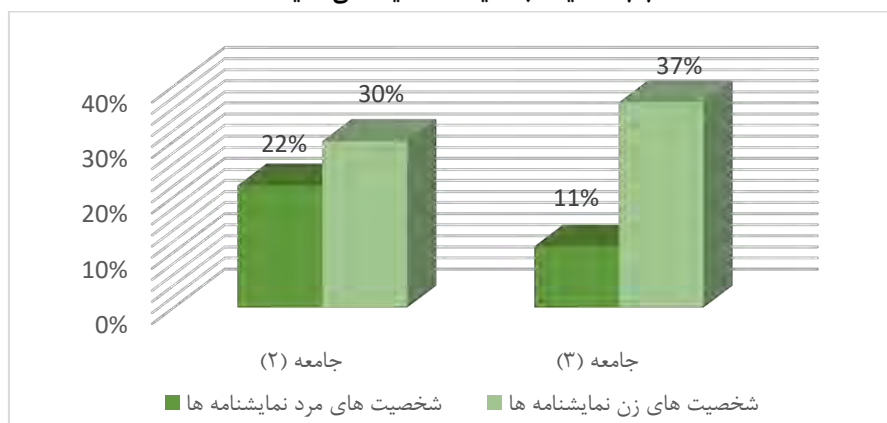
نمودار ۵ مقایسه درصد همپوشی کلام در میان نمایشنامه نویسان زن و مرد پس از انقلاب به تفکیک جنسیت شخصیت های نمایشنامه ها

۳-۲-۵ پرسش های ضمیمه ای

بر اساس نمودار ۶ در هر دو دسته نمایشنامه نویسان زن و مرد، شاهد درصد بالاتری از پرسش های ضمیمه ای برای گروه زنان به نسبت گروه مردان هستیم اما این اختلاف درصد در مورد دسته زنان نمایشنامه نویس بسیار بارزتر است زیرا میزان پرسش های ضمیمه ای زنان بیش از ۳ برابر پرسش های ضمیمه ای مردان است. مقایسه این نمودار با نمودارهای ۵ و ۶ نشان می دهد که پرسش های ضمیمه ای باز هم با همپوشی کلام رابطه مستقیم دارد و نمودارهای آنها، الگوی مشابهی را نشان می دهند و نیز پرسش های ضمیمه ای با قطع گفتار رابطه عکس دارد.

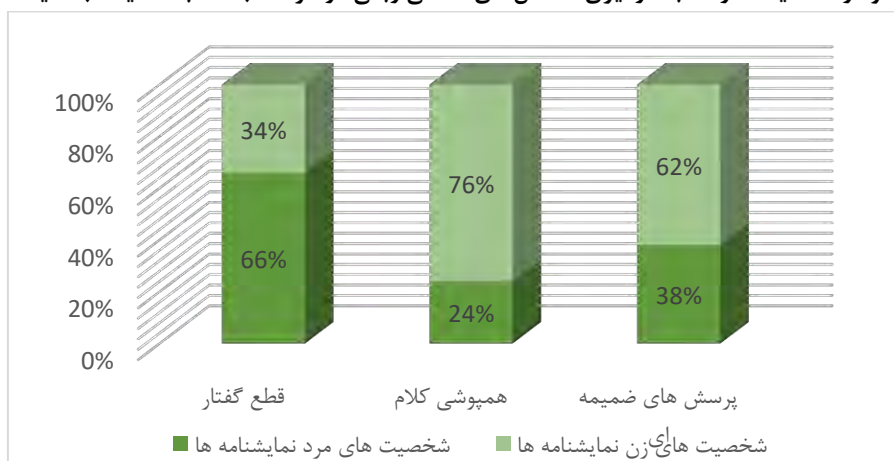
نمودار ۶ مقایسه درصد به کارگیری پرسش های ضمیمه ای در میان نمایشنامه نویسان زن و مرد پس از انقلاب به تفکیک جنسیت شخصیت های نمایشنامه ها

۳-۵ پرسش سوم پژوهش

برای پاسخ دادن به پرسش سوم، ابتدا درصد کاربرد هر کدام از سه شاخص سبکی جنسیتی توسط زنان و مردان را بدون لحاظ کردن دوره زمانی یا جنسیت نمایشنامه‌نویسان اندازه‌گیری می‌کنیم. بر این اساس، در اینجا تفاوت‌های کلی گفتمانی زنان و مردان را پس از اعمال تعدیل، بدون در نظر گرفتن جنسیت نمایشنامه‌نویسان و بدون لحاظ کردن دوره‌های زمانی تعیین شده مورد ارزیابی قرار می‌دهیم تا به وجود یا عدم وجود تفاوت در گفتمان زنانه و مردانه در ادبیات نمایشی ایران بر اساس شاخص‌های تسلط مشارکتی پی ببریم.

نمودار ۷ مقایسه درصد به کارگیری شاخص‌های تعاملی زبانی در هر سه جامعه به تفکیک جنسیت

نمودار ۷ تفاوت در گفتمان زنان و مردان در ادبیات نمایشی ایران را بر اساس تسلط مشارکتی نشان می‌دهد. این نمودار از یک سو با نظریه تسلط و شاخص‌های تسلط مردان کاملاً سازگاری نشان می‌دهد. بر اساس این نمودار درصد قطع گفتار توسط مردان بیش از همین درصد نزد زنان است و از سوی دیگر، ویژگی همدلی و همدردی در گفتار زنان که در نظریه تفاوت به آن به کرات اشاره می‌شود در این نمودار به خوبی هویداست به شکلی که درصد همپوشی در میان زنان ۳ برابر همپوشی کلام نزد مردان است. پرسش‌های ضمیمه‌ای نیز که یکی از شاخص‌های زبان زنانه لیکاف (۱۹۷۵) است در میان زنان بیش از مردان به کارگرفته شده است. به طور کلی این نمودار با تمام پیش‌بینی‌ها بر اساس نظریه‌های زبان‌شناسی اجتماعی سازگاری دارد.

۶. نتیجه‌گیری

میزان به‌کارگیری شاخص‌های تعاملی زبانی در میان زنان و مردان در دو دوره زمانی پیش و پس از انقلاب، در دو شاخص قطع گفتار و همپوشی کلام تفاوت معناداری را نشان می‌دهد اما در شاخص پرسش ضمیمه‌ای تفاوت معناداری را نشان نمی‌دهد. لذا می‌توان گفت نوع نگاه به زنان در ادبیات نمایشی ایران، پیش و پس از انقلاب متفاوت است. از آنجایی که این دو شاخص با توزیع روابط قدرت سروکار دارند، لذا شاید بتوان گفت که روابط قدرت بین دو جنس در ادبیات نمایشی ایران، پیش و پس از انقلاب متفاوت است (پاسخ پرسش نخست پژوهش).

میزان به‌کارگیری شاخص‌های تعاملی تسلط مشارکتی زبانی به‌کاررفته توسط شخصیت‌های زن و مرد در آثار زنان و مردان نمایشنامه‌نویس، در دو شاخص همپوشی کلام و پرسش‌های ضمیمه‌ای تفاوت معناداری را نشان می‌دهد اما در شاخص قطع گفتار (گروه شخصیت‌های مرد) تفاوت معناداری را نشان نمی‌دهد. نظر به اینکه از سه شاخص مورد بررسی، در دو مورد آنها بین کاربرد شاخص در میان شخصیت‌های زن و مرد در آثار زنان و مردان نمایشنامه‌نویس (جامعه ۲ و جامعه ۳) تفاوت معنادار وجود داشته است لذا می‌توان گفت جنسیت نمایشنامه‌نویسان بر نوع نگاه آنها به شخصیت‌های نمایشنامه تأثیر دارد (پاسخ پرسش دوم پژوهش).

میزان به‌کارگیری شاخص‌های تعاملی زبانی شامل قطع گفتار، همپوشی کلام و پرسش‌های ضمیمه‌ای در میان زنان و مردان متفاوت است. بیشترین تفاوت مربوط به شاخص همپوشی کلام است که همپوشی کلام زنان بیش از ۳ برابر همپوشی کلام مردان است (۷۶٪ در مقابل ۲۴٪) فراوانی شاخص قطع گفتار در مردان بیش از زنان است (میانگین ۵/۵۹٪ در مقابل میانگین ۴۰/۵٪) و فراوانی شاخص‌های همپوشی کلام و پرسش‌های ضمیمه‌ای در زنان بیش از مردان است (میانگین ۶۹٪ در برابر میانگین ۳۱٪). لذا می‌توان نتیجه گرفت که گفتمان زنانه و مردانه در ادبیات نمایشی ایران بر اساس شاخص‌های تسلط مشارکتی متفاوت است (پاسخ پرسش سوم پژوهش).

برای ارزیابی دقیق‌تر، به مقایسه تعمیم‌های جنسیتی جهانی در حوزه زبان و جنسیت با نتایج این پژوهش می‌پردازیم. تعمیم‌های جهانی، فراوانی قطع گفتار را ویژگی زبان مردانه و همپوشی کلام و پرسش‌های ضمیمه‌ای را ویژگی زبان زنانه می‌دانند. بر این اساس، نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که هر سه شاخص تعاملی زبانی قطع گفتار، همپوشی کلام و پرسش‌های ضمیمه‌ای با تعمیم‌های جنسیتی همخوانی دارند. آیا بر این اساس می‌توان گفت که گفتمان ادبیات نمایشی ایران حاوی مؤلفه‌های جنسیت‌گراست؟

به نظر می‌رسد که هر چه تفاوت بین نقش‌های اجتماعی زنان و مردان کمتر و تعاملات آنها از انعطاف بیشتری برخوردار باشد، تفاوت‌های زبانی نیز کمتر و انعطاف پذیرتر می‌شود و این مسأله باعث می‌شود که مطالعه شاخص‌های زبانی در مطالعات اجتماعی نیز کاملاً رهگشا باشد لذا نتایج حاصل از این تحقیق می‌تواند برای جامعه‌شناسان جهت شناخت هر چه بیشتر اجتماع و تأثیرات پدیده‌ای به نام انقلاب در لایه‌های مختلف جامعه مفید باشد.

محدودیت اصلی حاکم بر این تحقیق، این است که نتایج حاصل از این پژوهش بر مبنای سنت رایج در حوزه زبان‌شناسی اجتماعی، به آمار و اعداد وابسته است. پاسخ پرسش‌های پژوهش، صرفاً بر اساس تحلیل کمی داده‌ها و نمودارها و آمار ارائه شده انجام گرفته است. بی‌شک این مسأله محدودیتی است که به روش‌شناسی حوزه زبان‌شناسی اجتماعی مربوط است و توانایی تعمیم اثر را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

پژوهشگران آتی می‌توانند شاخص‌های بررسی شده در پژوهش حاضر را در نوشتار و گفتار به طور مجزا بررسی کنند و برای هر کدام تعمیمی جداگانه ارائه دهند. همچنین، افزودن گروه زنان نماینده نویسنده پیش از انقلاب به جمعیت نمونه و ارزیابی تغییرات شاخص‌های زنان نماینده نویسنده پیش و پس از انقلاب می‌تواند مقایسه جامع‌تری را برای پژوهش فراهم کند. در نهایت، نگارنده امیدوار است که با انجام تحقیقاتی از این دست، بتواند چارچوبی را در اختیار منتقدین، پژوهشگران و زبان‌شناسان قرار دهد که با تطبیق مؤلفه‌های زبانی به کاررفته توسط یک نویسنده (و در سطحی بالاتر تمام سخنگویان یک زبان)، بتوان میزان جنسیتی بودن سبک نوشتاری (یا گفتاری) وی را تعیین نمود.

منابع

- Anderson, K. J., & Leaper, C. (1998). Meta-analysis of gender effects on conversational interruption: Who, what, when, where, and how. *Sex Roles*, 39(3-4), 225-252.
- Bennett, A. (1981). Interruptions and the interpretation of conversation. *Discourse Processes*, 4(2), 171-188.
- Coates, J. (1993). *Men, women and language* (2nd ed.). Longman.
- DeFrancisco, V. L. (1998). The sounds of silence: How men silence women in marital relations. In J. Coates (Ed.), *Language and gender: A reader* (pp. 176-184). Blackwell.
- Duncan, S. (1972). Some signals and rules for taking speaking turns in conversations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 23(2), 283-292.
- Fishman, P. (1980). Conversational insecurity. In H. Giles, P. Robinson, & P. Smith (Eds.), *Language: Social psychological perspectives* (pp. 127-132). Pergamon.

- Foley, W. A. (1997). *An introduction to anthropological linguistics*. Blackwell Publishers.
- Furo, H. (2001). *Turn-taking in English and Japanese*. Routledge.
- Githens, S. (1991). *Men and women in conversation: An analysis of gender styles in language*. <http://www.genderstyles.net>
- Hirschman, L. (1994). Female-male differences in conversational interaction. *Language in Society*, 23(3), 427–442.
- Itakura, H., & Tsui, A. (2004). Gender and conversational dominance in Japanese conversation. *Language in Society*, 33(2), 223–248.
- James, D., & Clarke, S. (1993). Women, men, and interruptions: A critical review. In D. Tannen (Ed.), *Gender and conversational interaction* (pp. 231–280). Oxford University Press.
- Kajikawa, S., Amano, S., & Kondo, T. (2004). Speech overlap in Japanese mother-child conversations. *Journal of Child Language*, 31(1), 1–16.
- Lakoff, R. (1975). Language and woman's place. *Language in Society*, 2(1), 45–80.
- Maynard, S. K. (1986). On back-channel behavior in Japanese and English casual conversation. *Linguistics*, 24(6), 1079–1108.
- McFadyen, R. G. (1996). Gender, status and powerless speech: Interaction of students and lecturers. *British Journal of Social Psychology*, 35(2), 353–367.
- Mills, S. (1995). *Feminist stylistics*. Routledge.
- O'Barr, W. M., & Atkins, B. K. (1980). Women's language or powerless language? In S. McConnell-Ginet, R. Borker, & N. Furman (Eds.), *Women and language in literature and society* (pp. 93–110). Praeger.
- Sacks, H., Schegloff, E. A., & Jefferson, G. (1974). A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language*, 50(4), 696–735.
- Smith, P. (1985). *Language, the sexes, and society*. Blackwell.
- Spender, D. (1990). *Man-made language*. Pandora. (Original work published 1980)
- Tannen, D. (1990). *You just don't understand: Women and men in conversation*. Morrow.
- Tannen, D. (1993). *Gender and discourse*. Oxford University Press.
- Thomas, L., & Wareing, S. (2001). *Language, society and power: An introduction*. Routledge.
- Trudgill, P. (1974). *An introduction to sociolinguistics*. Penguin Books.
- Uchida, A. (1992). When 'difference' is 'dominance': A critique of the 'anti power-based' culture approach to sex difference. In D. Cameron (Ed.), *The feminist critique of language* (pp. 280–292). Routledge.
- West, C., & Zimmerman, D. H. (1983). Small insults: A study of interruptions in cross-sex conversations between unacquainted persons. In B. Thorne, C. Kramarae, & N. Henley (Eds.), *Language, gender and society* (pp. 102–117). Newbury House.

Zimmerman, D. H., & West, C. (1975). Sex roles, interruptions and silences in conversation. In B. Thorne & N. Henley (Eds.), *Language and sex: Difference and dominance* (pp. 105–129). Newbury House.